

TFY4104 Fysikk. Institutt for fysikk, NTNU. Høsten 2013.
Løsningsforslag til øving 6.

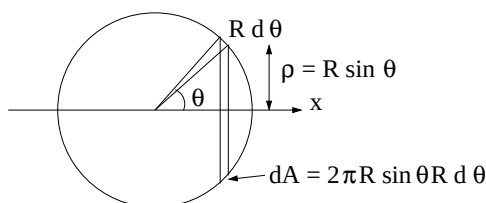
Oppgave 1.

a) For ei tynn stang bruker vi $dm = m \cdot dx/R$. Da blir treghetsmomentet til ei tynn stang om en akse normalt på stanga gjennom stangas ende:

$$I_s = \int_{\text{stanga}} x^2 dm = \frac{m}{R} \int_0^R x^2 dx = \frac{m}{R} \cdot \frac{1}{3} R^3 = \frac{1}{3} m R^2.$$

Treghetsmomentet til felgen er MR^2 . Treghetsmomentet til hele kjerrehjulet er derfor

$$I_0 = MR^2 + N \cdot \frac{mR^2}{3} = \left(M + \frac{N}{3} m \right) R^2.$$

b) Vi setter $dm = M \cdot dA/A$, med $A = 4\pi R^2$ = arealet av hele kuleskallet og $dA = 2\pi\rho \cdot R d\theta = 2\pi R \sin \theta \cdot R d\theta$ = arealet av en smal ring med omkrets $2\pi R \sin \theta$ og bredde $R d\theta$. Her er θ vinkelen mellom (rotasjons-)aksen og linjen fra kuleskallets sentrum ut til den smale ringen, se figur. Dermed:

$$I_0 = \int_0^\pi (R \sin \theta)^2 \cdot M \cdot \frac{2\pi R^2 \sin \theta d\theta}{4\pi R^2} = \frac{1}{2} M R^2 \int_0^\pi \sin^3 \theta d\theta.$$

Vi bruker tipset gitt i oppgaven og finner

$$\int_0^\pi \sin^3 \theta d\theta = \int_0^\pi \frac{1}{4} (3 \sin \theta - \sin 3\theta) = \left| \frac{\cos 3\theta}{12} - \frac{3 \cos \theta}{4} \right|_0^\pi = \frac{4}{3},$$

slik at

$$I_0 = \frac{2}{3} M R^2.$$

c) Vi betrakter ei kompakt kule som mange tynne kuleskall utenpå hverandre, hver med treghetsmoment $dI = 2r^2 dm/3$, radius r , masse $dm = M \cdot dV/V$, der $V = 4\pi R^3/3$ er kulas totale volum, og $dV = 4\pi r^2 dr$ er volumet til et kuleskall med radius r og tykkelse dr . Dermed:

$$I_0 = \int dI = \int_0^R \frac{2}{3} r^2 \cdot M \cdot \frac{4\pi r^2 dr}{4\pi R^3/3} = \frac{2M}{R^3} \int_0^R r^4 dr = \frac{2}{5} M R^2.$$

[Alternativ metode: La x -aksen være rotasjonsaksen og del opp kula i tynne skiver med tykkelse dx og radius $\sqrt{R^2 - x^2}$, og dermed volum $dV = dx \cdot \pi(R^2 - x^2)$ og masse $dm = M dV/V = M \cdot dx \cdot \pi(R^2 - x^2)/(4\pi R^3/3)$. Treghetsmomentet til ei slik skive er $dI = dm \cdot (R^2 - x^2)/2$, slik at kulas treghetsmoment blir

$$\begin{aligned} I &= \int dI \\ &= \frac{1}{2} \int dm \cdot (R^2 - x^2) \\ &= 2 \cdot \frac{1}{2} \int_0^R \frac{M \cdot dx \cdot \pi(R^2 - x^2)}{4\pi R^3/3} \cdot (R^2 - x^2) \\ &= \frac{3M}{4R^3} \int_0^R (R^4 - 2R^2 x^2 + x^4) dx \\ &= \frac{2}{5} M R^2. \end{aligned}$$

Oppgave 2

a) Jojoens volum er

$$V = 2b \cdot \pi R^2 + a \cdot \pi r^2,$$

og dens masse pr volumenhet er $\mu = M/V$. Jojoens treghetsmoment er dermed

$$\begin{aligned} I_0 &= 2 \cdot \frac{1}{2} \mu \cdot b \pi R^2 \cdot R^2 + \frac{1}{2} \mu \cdot a \pi r^2 \cdot r^2 \\ &= \frac{M(b\pi R^4 + a\pi r^4/2)}{2b\pi R^2 + a\pi r^2} \\ &= \frac{1}{2} \frac{MaR^4(2b/a + r^4/R^4)}{aR^2(2b/a + r^2/R^2)} \\ &= \frac{1}{2} MR^2 \cdot \frac{2\alpha + \beta^4}{2\alpha + \beta^2}. \end{aligned}$$

Spesialtilfeller:

- $\beta = 1$: Da er $c = 1$ og $I_0 = MR^2/2$ som det skal være for en kompakt sylinder med masse M og radius R .
- $a = 0$: Da vil $\alpha \rightarrow \infty$ og igjen er $c = 1$ og $I_0 = MR^2/2$. OK, fortsatt kompakt sylinder med masse M og radius R .
- $b = 0$: Da er $\alpha = 0$, og $c = \beta^2 = r^2/R^2$, slik at $I_0 = Mr^2/2$. OK: Denne gang har vi kompakt sylinder med radius r og masse M .

b) N2 for vertikal translasjon:

$$Mg - S = MA.$$

N2 for rotasjon om jojoens symmetriakse:

$$Sr = I_0 \dot{\omega} = I_0 A/r.$$

Siste ligning gir

$$S = I_0 A/r^2,$$

som innsatt i første ligning gir

$$\begin{aligned} Mg - I_0 A/r^2 &= MA \\ A(M + I_0/r^2) &= Mg \\ A &= \frac{g}{1 + I_0/Mr^2} \end{aligned}$$

for jojoens akselerasjon. Innsetting av dette uttrykket for A gir for snordraget,

$$S = I_0 A/r^2 = \frac{Mg}{1 + Mr^2/I_0},$$

uten at vi vel var bedt spesifikt om å regne ut dette. Tallverdi for koeffisienten c med oppgitte dimensjoner:

$$c = \frac{2\alpha + \beta^4}{2\alpha + \beta^2} = \frac{2 + 1/8^4}{2 + 1/8^2} \simeq 1.$$

Videre er

$$\frac{I_0}{Mr^2} \simeq \frac{R^2}{2r^2} = \frac{1}{2\beta^2} = 32,$$

slik at

$$A \simeq g/33 \simeq 0.30 \text{ m/s}^2.$$

Det betyr at jojoen bruker ca 2.6 s på å falle 1 m, dersom den starter med null hastighet. ($h = At^2/2$)

Oppgave 3

a) Mhp aksen gjennom A (normalt papirplanet) har staven et treghetsmoment $ML^2/3$ (se oppgave 1). En ekstra masse m i avstand l gir ganske enkelt et ekstra bidrag ml^2 , slik at

$$I = \frac{1}{3}ML^2 + ml^2.$$

b) Før sammenstøtet mellom kule og stav er det bare kula som har impuls, slik at

$$\mathbf{p}_i = mv\hat{x}.$$

c) Før sammenstøtet er det bare kula som har dreieimpuls om A, dens *banedreieimpuls* om A er

$$\mathbf{L}_i = \mathbf{r} \times \mathbf{p}_i = -l\hat{y} \times mv\hat{x} = mvl\hat{z}.$$

Med impuls i x -retning bidrar ikke x -komponenten av $\mathbf{r}$ til dreieimpulsen.

d) Tyngdekraften som virker på staven og kula i sammenstøtet har ingen arm mhp A. En eventuell kraft fra akslingen i sammenstøtet angriper staven i A og har dermed heller ingen arm mhp A. Da er det ikke noe ytre dreiemoment om A som påvirker systemet, og dreieimpulsen om A er bevart: $\mathbf{L}_f = \mathbf{L}_i = mvl\hat{z}$.

e) Stav pluss kule er et stivt legeme med treghetsmoment I og dreieimpuls mvl mhp A rett etter sammenstøtet. Da har vi $L = I\omega$, slik at

$$\omega = \frac{\mathbf{L}}{I} = \frac{v/l}{1 + ML^2/3ml^2} \hat{z}.$$

f) Like etter sammenstøtet har alle deler av staven, inklusive den "absorberte" kula, hastighet i positiv x -retning:

$$\mathbf{v}(y) = -\omega y \hat{x},$$

slik at $\mathbf{v} = 0$ ved A ($y = 0$) og $\mathbf{v} = \omega L \hat{x}$ helt nederst ($y = -L$). Gjennomsnittshastigheten for staven blir dermed $\omega L \hat{x}/2$ og dens impuls $M\omega L \hat{x}/2$. Til dette må vi huske å addere kulas impuls $m\omega l \hat{x}$. Følgelig:

$$\mathbf{p}_f = \left(\frac{1}{2}ML + ml \right) \omega \hat{x}.$$

Innsetting for ω fra e) gir

$$\mathbf{p}_f = \frac{mv + MvL/2l}{1 + ML^2/3ml^2} \hat{x}.$$

Siden vi skal sammenligne p_f med p_i , trekker vi ut $mv = p_i$ fra telleren og får

$$\mathbf{p}_f = \mathbf{p}_i \frac{1 + ML/2ml}{1 + ML^2/3ml^2}.$$

Her vil forholdet mellom leddene som adderes til 1 i teller og nevner avgjøre om det er p_f eller p_i som er størst:

$$\frac{ML/2ml}{ML^2/3ml^2} = \frac{3l}{2L}.$$

Dermed: Hvis $l > 2L/3$, er $p_f > p_i$. Kula treffer staven så langt ned at rotasjonsbevegelsen ville ha blitt slik at stavens øverste ende rett etter støtet ville ha beveget seg mot venstre. Men staven er festet i A og beveger seg ikke der. Dette må skyldes en kraft $\mathbf{F}$ fra akslingen på staven i A rettet mot høyre. Og et ytre kraftstøt $\mathbf{F} \cdot \Delta t$ rettet mot høyre vil som kjent gi en økning i systemets impuls i denne retningen. (Her er Δt sammenstøtets (korte) varighet.)

Tilsvarende: Hvis $l < 2L/3$, treffer kula staven så langt opp at øverste ende ”prøver” å bevege seg mot høyre. En kraft fra akslingen rettet mot venstre forhindrer dette, og gir samtidig systemet en redusert impuls mot høyre.

Treffer kula nøyaktig i $l = 2L/3$, ønsker stavens øvre ende ikke å bevege seg i sammenstøtet, og vi har faktisk impulsbevarelse.

(I det *videre forløpet* har vi selvsagt ikke impulsbevarelse - og heller ikke dreieimpulsbevarelse - men det var det ikke spørsmål om her.)

g) Kinetisk energi før støtet:

$$K_i = \frac{1}{2}mv^2.$$

Kinetisk energi rett etter støtet:

$$\begin{aligned} K_f &= \frac{1}{2}m(\omega l)^2 + \frac{1}{2} \int_{\text{staven}} dm(\omega y)^2 \\ &= \frac{1}{2}m\omega^2 l^2 + \frac{1}{2} \int_{-L}^0 \frac{Mdy}{L} \omega^2 y^2 \\ &= \frac{1}{2}m\omega^2 l^2 + \frac{1}{6}ML^2\omega^2 \\ &= \left(\frac{1}{2}ml^2 + \frac{1}{6}ML^2 \right) \frac{(v/l)^2}{(1 + ML^2/3ml^2)^2} \\ &= \dots \\ &= \frac{K_i}{1 + ML^2/3ml^2}. \end{aligned}$$

Dermed er endringen i kinetisk energi

$$\Delta K = K_f - K_i = -\frac{K_i}{1 + 3ml^2/ML^2}.$$

Hvis kula har mye større masse enn staven, $m \gg M$, er $\Delta K/K_i \simeq 0$. Det høres rimelig ut: Staven representerer kun en ”ubetydelig hindring” for kula, som (rett etter støtet) fortsetter som om intet hadde hendt. Hvis kula derimot har mye mindre masse enn staven, $m \ll M$, blir $\Delta K/K_i \simeq -1 = -100\%$. Det høres også rimelig ut: Staven er så tung i forhold til kula at den henger praktisk talt i ro etter støtet. (Tenk bare på grensen $M \rightarrow \infty$; da er staven som en ”massiv vegg”, all bevegelse opphører, og hele den kinetiske energien er tapt som varme og eventuelt deformasjon av kule og stav.)

Oppgave 4

a) **C.** Bruk Steiners sats, $I_1 = I_2 = I_0 + Md^2$ med $d = R_1 = R_2$.

b) **C.** I luftlinje i nord-syd-retning er det ca 40 mil mellom Oslo og Trondheim, dvs ca $4 \cdot 10^5$ m. Dette blir bilimpulsens ”arm” a . Bilen har masse omlag 1000 kg og hastighet østover ca 25 m/s. Dreieimpulsen mhp et sted i Oslo sentrum blir dermed $L = mva \sim 1000 \cdot 25 \cdot 4 \cdot 10^5 = 10^{10}$ kg m²/s.

c) **A.** Vi har $\tau = I_0\dot{\omega}$, N2 for rotasjon om akse gjennom slipesteinens tyngdepunkt. Her er $\tau = Sr = 20 \cdot 0.25 = 5.0$ i SI-enheter. Dessuten er $\dot{\omega} = 60/12 = 5.0$, også i SI-enheter. Dermed må I_0 være lik 1.0, i SI-enheten kg m².